Om lifsmonader. Ett lifsförklaringsförsök af Gustaf Fröding

Bokutgåva

Upsala Nya Tidnings A.-B- Tr., Upsala 1898.

I.

Att kraft alltid är tillstädes, där materia är tillstädes tör vara obestridligt — kraften må kallas tyngdkraft, frånstötnings- äller sammanhållningskraft etc. Men kan man vända om satsen: där kraft är tillstädes, är också alltid materia tillstädes? Alldenstund vi alla menniskor, som sedan urminnes tider gjort oss denna fråga, befunnit oss i materielt tillstånd och icke erfarit någonting utan med materiens tillhjälp, kunna vi icke besvara den på annat sätt än så: alltid när vi erfarit kraft har också materia varit tillstädes. Det hjälper icke att tala om tankekraften såsom en af materien oberoende kraft. Vi veta intet alls om något lefvande väsen, som tänkt äller kännt utan tillstymmelse till hjärna eller nerver. Tankekraften tycks värka i vår hjärna något så när analogt med den elektriska kraften i metall. Icke häller viljekraften har hittills kunnat upptäckas skild från materia. Vid hypnotisk suggestion tycks den enes vilja med luften och ljuset, hvilka ju äro materiela, såsom medier äller genom direkt materiel beröring öfverflyttas från den enes hjärna till den andres.

Vi veta alltså icke med bestämdhet äller ens med sannolikhet, att någon som hälst kraft och således ej häller lifskraften existerar[1] oberoende af materia.

Härmed är icke sagdt, att icke kraft kan förefinnas i materia, som för våra fem sinnen icke är uppfattbar. Af den materia, som fortplantar den kraft, som framkallar ljus genom den rymd, som är utanför luftkretsen, hafva vi ingen uppfattning och hypotesen om den för de fem sinnena ouppfattbara ethern, som en materia, hvilken sannolikt genomflyter all annan materia, synes gifva vid handen att en för oss med de fem sinnena ofattbar materia tjänar som medium för kraftvärkningen, hvilken för de fem sinnena är fattbar nog i t. ex. en ljusstråle. Och om kraft i allmänhet kan erfaras vara tillstädes i en för våra sinnen ouppfattbar materia, kan möjligen den särskilda yttring af kraft, som vanligen kallas lifskraft likaledes vara det. Man skulle t. o. m. kunna påstå att lifskraft alltid är tillstädes i en för våra fem sinnen ouppfattbar materia, äftersom väl ethern måste tänkas genomflyta icke blott den oorganiska, utan äfven den organiska naturen. Lifskraften kunde värka i det för våra fem sinnen ofattbara ämne, som är tillstädes i hvarje minsta smådel af vår organism. Man kan vidare möjligen tänka sig, att lifskraften, sedan den skilt sig från alla för våra fem sinnen uppfattbara beståndsdelar af ett lefvande väsen, fortfarande värkar i den för våra fem sinnen icke uppfattbara materien, som sannolikt genomflutit vår organism. I så fall kunde man tänka sig värkligt lefvande materiela väsen, hvilka icke äro uppfattbara för våra fem sinnen, men hvilkas kraftvärkningar vi ändå möjligen kunna erfara icke blott när de äro tillstädes i den för våra fem sinnen ouppfattbara materia som genomflyter för våra fem sinnen uppfattbar materia, utan äfven sedan den förra blifvit skild från den senare — genom att dessa väsen med sin från den för de fem sinnena uppfattbara materien skilda för de fem sinnena ouppfattbara materia kunde sättas i förbindelse med den i vår egen för våra fem sinnen uppfattbara materien tillstädesvarande för våra fem sinnen ouppfattbara materien. Jag ber om förlåtelse för de långa och invecklade ordsammanställningarne, hvilka jag för tydlighetens skull här ansett nödiga. Lifskraften i allmänhet, oafsedt om den förefinnes i för våra fem sinnen uppfattbar äller ouppfattbar materia skulle då möjligen blifva identisk med det som traditionelt från forntiden kallas “anden“ i allmän betydelse och ett väsen sådant som ofvan supponerats kunna existera såväl i en materia, som för våra fem sinnen är uppfattbar som i en icke uppfattbar sådan blifva identiskt med det som fått namn af ande i individuel betydelse. Ordet

ande, hvilket väl snarast betyder luftväsen och sannolikt härstammar från den tid, då man förväxlade lifskraftens följdvärkning, in- och utandningen, med lifskraften själf, är emällertid en olämplig benämning på dessa väsen, hvilka väl i stället bättre kunde betecknas som etherväsen äller i alla fall nämnas med en beteckning, som anger att det är ett väsen, som kan existera i någon för våra fem sinnen ouppfattbar materia lika väl som i en uppfattbar sådan äller alldeles oafsedt det ena äller det andra — jag skulle vilja föreslå “lifsmonad“ äller “lefvande monad“. “Lifskraft“ äller “lefvande kraft“ torde desslikes vara en lämpligare beteckning för det som brukar kallas “ande“ i sin allmänna betydelse än själfva detta ord.

De erfarenhetsbevis, som man fordom liksom i våra dagar anfört för tillvaron af denna lefvande kraft och dessa lefvande väsen äfven i för oss med de fem sinnena ofattbar materia, äro ännu alltför osäkra, opröfvade och förvirrade att i synnerlig hög grad kunna öka grunderna för hypotesen om deras tillvaro annat än för de erfarande själfva. Vissa personer hafva sagt sig erfara äller uppgifvas hafva erfarit lefvande kraft öfverströmma sig från någon ofattbar källa, röster hafva hörts, syner hafva setts, hvilka icke kunna förklaras enbart i enlighet med den för de fem sinnena uppfattbara materiens begripna art. Först sedan allt detta stoff af erfarenheter äller påstådda erfarenheter från äldre och nyare tider blifvit vetenskapligt och grundligt genomforskadt, sofradt och analyseradt, kan det som återstår af visshet äller sannolikhet duga till stöd för hypotesen och påståendet om tillvaron af lefvande kraft och lefvande väsen i för de fem sinnena ouppfattbar materia. Ett annat bevis kunde tänkas såsom en framtidsmöjlighet, nämligen att de fem sinnena äller något äller några af dem förfinas därhän att de kunna uppfatta det hittills ouppfattbara — äller ock att de med tillhjälp af instrument äller metoder af ett äller annat slag kunna understödjas så att de medelbart förfinas till uppfattlighet af det förut ouppfattbara äller slutligen genom upptäckandet och utvecklingen af ett nytt sinne äller något annat medel, som kan göra samma tjänst att förfina och föröka uppfattningsförmågan.

Bevisad äller icke kan emällertid hypotesen och talandet för äller emot dess sanning komma att slå en brygga mällan den materialistiska åskådningen och den transcendentala. Det kan möjligen visa sig, att man talat om samma sak, när man trott sig hafva motsatta meningar — när den ene sagt “anden i naturen“ och den andre sagt “kraft och materia“ ha de kanske trott sig säga något oförenligt, ehuru det ena möjligen fullständigt stämmer öfverens med det andra.

II.

1. Enligt den i föregående kapitel framstälda hypotesen om lifsmonaderna kunna dessa vara antingen för våra fem sinnen uppfattbara äller icke uppfattbara, men kunna möjligen alltid vara materiela, hvilket icke hindrar att de i bägge fallen samtidigt äro det som förr menades med beteckningen “andliga“, d. v. s. genomströmmade af lefvande kraft.

2. Dessa lifsmonader kunna tänkas vara till i och för sig själfva och egande en evig tillvaro, dels såsom sofvande embryon (möjligen tänkta såsom varande till med latent lifskraft i den oorganiska tillvaron?), därefter af någon impuls försatta i utvecklingstillstånd fram emot det fulla utöfvandet af sin individuela kraft och fulländningen af sitt väsen — kämpande för tillvaron, täflande om öfverväldet, än dalande, än stigande, men i det hela och hufvudsakliga uppåtsträfvande och uppåtgående väsen, dels möjligen såsom afgjordt i sjunkningstillstånd varande, ännu fastän förgäfves kämpande och täflande väsen, och slutligen äfven möjligtvis såsom i det ursprungliga embryotiska och hvilande tillståndet återsjunkna. Denna embryotiska hvila i det organiska ursprungstillståndet (hvilken hvila möjligen kan tänkas såsom identisk med den oorganiska tillvaron?) kan måhända tänkas såsom möjligtvis evig, men äfven sådan att utvecklings-, kraftutöfnings- och fulländningsdriften förr äller sednare kunde vakna, sedan monadens

hvilobehof nått sin gräns äller en tillräcklig ny impuls till uppvaknande blifvit den gifven.

3. Lifsmonaderna kunde möjligen vara hvad man kunde kalla af olika släktslag, så att det ena släktets monader icke kunde utvecklas till och ej häller återgå till att vara monader af ett annat släkte af högre äller lägre slag. Men de kunde ock vara af enahanda slag, så att alla skenbart mer äller mindre väsentligt olika monader endast befinna sig i olika grad af utveckling äller tillbakagång. Jag känner icke naturvetenskapens sista ord beträffande skiljegränsen mällan organiskt och oorganiskt, mällan växtvärld och djurvärld samt mällan de olika släktena inom växtvärld och djurvärld — jag vet därför icke om den senare hypotesen kan ställas i förenlighet med naturvetenskapens resultat. I alla händelser gifver hypotesen om lifsmonadernas evighet äller endast den om deras tillvaro äfven utanför den tillvaro, som sysselsätter naturvetenskapen, tillfälle till flera möjligheter af detta slag än naturvetenskapen i och för sig kan gifva. Man bör kunna hafva rätt att gissningsvis framställa förslag till världs- och lifsförklaring, äfven om man tviflar på gissningens riktighet och kan hafva anledning att gissningsvis framställa äfven ett förslag i motsatt riktning.

4. För så vidt ofvanstående antaganden om lifsmonadernas art och väsen ha skäl för sig, kunna också skäl finnas för den gamla föreställningen om själavandringen såväl genom allt högre utvecklade varelseformer som i nedåtgång genom skalan af allt lägre varelser. Möjligen kunna dessa utvecklings- äller nedåtgångsstadier sättas i förbindelse med de modärna lärorna om utveckling och förfall genom afpassning, urval, kamp för tillvaron, degeneration m. m.

5. En lifsmonad kan möjligen vara identisk med det hvar och en hos sig själf uttrycker med beteckningen “jag“. Jagen kunde i så fall äfven tänkas vara till såsom mer äller mindre omedvetna hos alla väsen ända ned till de fullständigt sofvande embryon, som befinna sig i det minst utvecklade stadiet af tillvaro. Alltäftersom monaden utvecklar sig skulle, för så vidt detta är riktigt, äfven jagmedvetandet blifva allt starkare.

6. Hvarje lifsmonad kunde tänkas vara en mikrokosmos — ett litet världs- och lifsallt för sig — hvilket i sig mer äller mindre embryotiskt innehåller alla element och alla utvecklingsmöjligheter, som förefinnas i makrokosmos, världs- och lifsalltet. Alltäftersom monaden utvecklar sig, blir för densamma alltet och jaget alltmer sammanflytande och för så vidt fulländning kan tänkas i det som är oändligt, i sin fulländning absolut sammanflytande med världs- och lifsalltet. Monaden vore då utvidgad till att vara något liknande en allmonad, ett alljag, ehuru icke fullständigt detta, i betraktande af att det gäller en oändlig utveckling och omfattningsutvidgning.

7. Liksom en vattendroppe afspeglar världsrymden kan möjligen äfven en lifsmonad så att säga afspegla hela den lefvande tillvaron. En människas fantasi afspeglar på ett vis lifvet och världen i den utsträckning hennes fantasis kraft medgifver. Denna fantasiafspegling kan möjligen hos lifsmonaden i dess högsta utveckling en gång blifva relativt världs- och lifsalltomfattande. Fantasi och värklig åskådning torde en gång sammanflyta till ett och varda detsamma äller snarare de torde alltid hafva varit detsamma. Det som kallas fantasi är endast en mera oklar inre åskådning, som en gång kan varda lika klar som den yttre åskådningen.

8. Hvarje lifsmonad kan tänkas besitta alla egenskaper, som äfven alla de öfriga lifsmonaderna besitta, på ett för sig säreget sätt, hvilket just är uttryckt i det vi beteckna som jaget. Ju mer monaden utvecklar sig till fulländning dess mer framträder måhända denna jagiska egenart. Ju mer denna jagiska egenart utvecklar sig hos hvarje lifsmonad, dess mer torde den senare harmoniskt stämma öfverens i symfonin af alla monader tillsammans — ju mer den förlorar sitt självständiga tycke, desto mer torde den klinga falskt i symfonin?

9. Möjligen kunde monaderna tänkas vara till icke af och i sig självfva af evighet, utan af och i en oändlig och evig Allmonad, ett Alljag, hvilken Allmonad äller hvilket Alljag af evighet i sig innebär ett oändligt

antal outvecklade och sig utvecklande monader. Alltäfter som monaden utvecklar sig skulle den successive sammanflyta med allmonaden och blifva successive ett med densamma.

10. Tillvaron kunde i detta fall betecknas med: “Allmonaden i monaderna“ äller “Alljaget i jagen“ samt varelserna med “monaderna i Allmonaden“ och “jagen i Alljaget“.

11. Någon afgörande sannolikhet för den absoluta Allmonadens tillvaro tyckes mig icke förefinnas, men antingen man tänker sig monaderna såsom varande till i och af sig självfva af evighet äller i och af en oändlig och evig Allmonad, kan möjligheten att nå allt större allmedvetenhet, allförnuft, alljagmedvetenhet, allkraft och allomfattning etc. vara något så när lika stor. Gudomlighet att äftersträfva och nå, gudomlighet, äfven i rent personlig mening, att se upp till och söka hjälp hos skulle i bägge fallen finnas, äftersom äfven i fall det absoluta Alljaget är otänkbart den äller de monader som nått jämförelsevis oändligt vidt i allomfattning väl för de jämförelsevis oändligt litet omfattande kunna vara till som något jämförelsevis, ehuru icke absolut allgudomligt.

12. Bland lifsmonaderna kunde vissa tänkas såsom fader- och moder-monader, han- och hon-monader, med förmåga att äfter förening framföda nya monader, andra som likaledes födande hermafroditmonader, endera så förstådt att hermafroditmonader kunna differentieras till han- och hon-monader, äftersom de ju måste tänkas besitta bägge elementen, samt att dessa sednare på nytt kunna som lägre eller högre varelser blifva hermafroditiska — äller så förstådt att de olika tillvarelsesätten icke kunna öfvergå i hvarandra. Man erinre sig här för analogiens skull, de hermafroditiska varelserna på de lägsta djurstadierna och bland växterna. Han-elementet tör möjligen alltid finnas latent hos honan och hon-elementet latent hos hanen — det kräfves måhända endast vissa utvecklingsstadier, om ock oerhördt många och långa (det är ju icke här fråga om blott de korta lifsögonblick som vi människor vanligen kalla ett lif), för att en hane skall bli till hona äller en hona till en hane äller någon af dem till en hermafrodit. Möjligen kunna dessa stadier af äfter hvart annat hane, hona och hermafrodit tänkas omväxla i oändlighet alltäfter hvarje monads behof och drift vid hvarje särskildt stadium af sin tillvaro äller alltäfter de kombinationer af hvilken den vid hvarje särskildt stadium af sin tillvaro blifvit beroende.

13. Om alla lifsmonaderna äro till af evighet i och af sig självfva äller i och af en allmonad, kan det se ut som detta uteständgde möjligheten att de kunde afla af sig och vara aflade. Men om man tänker sig att alla lifsmonaderna liksom hela världsalltet för öfrigt är latent inneboende i hvarje särskild lifsmonad, och att hvarje lifsmonad behöfde genomgå aflingsprocessen genom en annan lifsmonad och alstrings- och näringsprocessen i samma äller en annan lifsmonad, för att komma i utvecklingsstadiet är denna möjlighet icke längre uteständgd. Äfven ättserien af förfäder och ättlingar kunde i detta fall tänkas förenlig med lifsmonadernas eviga tillvaro, så förstådt att hvarje ättling varit inneboende först i fadern, så genom fadern i farfadern ända upp till stamfadern, ättens första och först till organiskt lif väckta monad.

14. Hvarje lifsmonad torde som sagdt i sin beskaffenhet af mikrokosmos kunna tänkas embryotiskt vara latent omfattande och allt äfter sin utveckling allt mer värkligen omfatta alla öfriga lifsmonader. Denna förmåga torde vara något så när identisk med det som kallas kärlek och sympati Äfven motsatsen, hat och antipati, måste tänkas vara till hos alla monader. Dessa synas däremot leda till isolering icke till omfattning. Både omfattnings- och isoleringsdriften torde kunna tänkas vara till hos samma monad; i så fall uppstå måhända grupper af monader, sinsemällan omfattande hvarandra, men uteständgande andra grupper. Man erinre sig t. ex. analogien med den magnetiska tillströmningen till motsatta poler.

15. Hvarje väsen har sin inre värklighet uttryckt i den genom sinnena förnumna. Jorden har sitt inre väsen, människorna på jorden hafva så ock. Man skulle kunna kalla alla samtliga lefvande människors och varelsers lefvande kraft för jordanden äller jordens lefvande kraft. Om jorden har sitt ursprung från solen,

måste väl också jordens lefvande kraft hafva sitt ursprung ur solens lefvande kraft.

16. Ifall man tänkte sig alla de mänskliga jagen på jorden förenade sympatiskt och harmoniskt med det yppersta, mäst allomfattande jordiska jaget, skulle detta jag på ett vis kunna betraktas som jordens personliga väsen, genomströmmande de öfriga jagen och genomströmmad af dessa. Tänker man sig detta förhållande af enhetlighet och harmoni mällan det yppersta jaget och de öfriga jagen äfven utsträckt till de öfriga planeterna af vårt solsystem och vidare tänker sig solen befolkad af jagmonader, harmoniskt förenade med det yppersta i sin krets, kunde man äfven tänka sig att planetariska relativa alljag vore harmoniskt förenade med sol-alljaget, genomströmmade af detta och genomströmmande detta. Man kan sedan möjligen äfven tänka sig det jagiska harmoniförhållandet utvidgadt med sol-alljag i sol-alljag till ett högsta sol-alljag.

17. Ingen kan med någon sannolikhet påstå att ett centralt relativt alljag för närvarande råder inom de samlade jordiska jagens krets. Detta behöfver icke betyda att så alltid skall förblifva. Tendensen att under sitt välde och — ifall man tänker sig förhållandet äfven såsom något invärtes — i sitt väsen samla alla de öfriga jagen äller ett stort antal sådana, torde man i här menad betydelse återfinna hos Gautama-Buddha och Iesus Khristos samt äfven i sin mån hos personligheter sådana som Alexander, Cæsar, Napoleon och alla öfriga mer äller mindre väldiga jag, som sträfvat att betvinga äller med kärlek omfatta andra. Nietzsches öfvermänniska kan i enlighet med detta betraktelsesätt ställas i samband med förutvarande föreställningar om Gud och Guds son, ifall man med öfvermänniska menar en bestämd personlighet, icke bara en öfvermänskligt utvecklad typ.

18. Lika litet som man känner till något jordiskt relativt alljag, som enar den mänskliga anarkien till harmoni, lika litet vet man något om en värklig solgudomlighet. Men innan man helt förkastar den en gång bland jordens folk allmänna dyrkan af solen äller solguden bör man erinra sig den möjlighet, som kan förefinnas, att våra förfäder icke misstagit sig då de stälde sina böner till solen.

19. Jag vet icke, i hvilken utsträckning detta utkast till monadlära öfverensstämmer med den af Leibniz framstälda läran, emedan jag endast antydningsvis känner den senare. Är det endast ett upprepande af Leibnizska satser, kan mitt utkast ändock vara berättigadt, emedan den Leibnizska läran ännu en gång kan behöfva ställas under pröfning.

Icke häller vet jag, om mina antaganden här och där icke innehålla oupplösliga själfmotsägelser. Möjligen kunna de dock framkalla diskussion och därutinnan vara till nytta.

Noter
1)

En fysiolog har underrättat mig, att den gamla föreställningen om lifskraftens tillvaro såsom olikartad med kraft i allmänhet numera anses för en öfvervunnen ståndpunkt. Detta hindrar icke att man fortfarande kan begagna uttrycket såsom beteckning för kraften, när den yttrar sig hos lefvande väsen.